

נושא במוקד

הוראת אמנויות באולפן

עברית בשיר - על הוראת שירי זמר באולפן

ציפי מזר*

הוראת שירי זמר בעברית היא אבן יסוד בהוראה באולפנים לעברית בארץ ובתפוצות. השירים הם כלי עזר פדגוגי רב חשיבות בדרך אל המטרה: שליטה בשפה העברית ובתרבותה. שיר זמר שנלמד נחרת בזיכרון מהר טוב יותר מכל טקסט או תרגיל.

פתח דבר: מבט לאומי, פדגוגי, אנושי, אישי

שירי הזמר הם נדבך רב משמעות בהיסטוריה של הציונות ובהווה הישראלית, ולפיכך הוראת שירי זמר בעברית היא אבן יסוד בהוראה באולפנים לעברית בארץ ובתפוצות. השירים הם כלי עזר פדגוגי רב חשיבות למורה וללומד בדרך אל הגשמת המטרה הנכספת: שליטה בשפה העברית ובתרבותה.

כל מורה וכל לומד יודעים כי שורה אחת או בית אחד משיר נלמדים, נחרתים ונשמרים בזיכרון מהר יותר, טוב יותר, בדרך נעימה וחוויתית יותר ולטווח ארוך יותר מכל שורה סתמית בטקסט או בתרגיל. בלימוד שפה ובהוראתה לעובדה זו יתרונות מובהקים.

בעבודתי כמורה באולפן במרכז הקליטה ברעננה וכמנחה של מורים להוראת עברית, ניתנה לי הזכות לממש שתי אהבות שלי: השפה העברית והזמר העברי. כמורה ניצלתי את השירים להשגת מטרות רבות. לימדתי שירים באולפן החל מהיום הראשון ללימודים: בסוף יום הלימודים הראשון המפרך (למורה ולתלמידים) והמפחיד (לתלמידים), נהגתי 'לשלוף' את האורגנית ולשיר עם התלמידים את השיר: 'שלום חברים, להתראות'. שיר של שלוש מילים, לא יותר, אבל הרבה יותר...

לאט לאט הורמו הראשים, נפתחו הפיות, נדלקו העיניים, עלה חיוך על השפתיים. בזה אחר זה הצטרפו כל הלומדים לשירה. גם החשדניים וההססנים ביותר. המתח הופג. הוכשרו הלבבות. ובסוף שבוע הלימודים הראשון לימדתי את השיר 'היום יום שיש, מחר שבת', ושרנו את 'לכה, דודי'. וכך, בחיוך ובהתרוממות רוח, יצאנו לחופשת השבת הראשונה בעברית אחרי אלפיים שנות גלות...

לקראת חגי ישראל נהגתי לעבור בכל הכיתות וללמד את שירי החג. לפעמים היינו מכנסים את כל תלמידי האולפן במבואה ושרים יחד את שירי החג הקרב.

המפגש עם כל תלמידי האולפן באמצעות השירים היה מרגש. בכל כיתה היו תלמידים שזו להם הפעם הראשונה שבה שמעו את 'מעוז צור' או את 'מה נשתנה'. והיו גם לומדים רבים שהשירים

מילות מפתח: שירי זמר, שירה באולפן, שירי חגים, שירי משחק, שירים על העברית, שירי עלייה, תבניות לשון בשירים

* ציפי מזר היא עורכת העיתון **שער למתחיל** ויועצת לסדרות ללימוד עברית בטלוויזיה החינוכית. בוגרת החוג ללשון עברית והאקדמיה למוסיקה באוניברסיטת תל אביב.

עוררו אצלם זיכרונות וניחוחות ילדות, בית ומשפחה שנשארה בנכר. לא פעם הרגעתי במילים דמעות געגוע ואושר. לא פעם למדנו אנחנו, המורות, גרסאות מעניינות של לחנים מהגלויות השונות.

עד היום, כשאני פוגשת עולים שלמדו באולפן שלנו, הם מברכים אותי לשלום בשירים שלמדו כשרק הגיעו לאולפן: חנוכה חנוכה, חג יפה כל כך, או: אני פורים שמח ומבדח, או: שנה טובה!

מקהלה עולה'

לקראת כל חג נהגנו לקבץ באולפן מקהלה של הלומדים. בהפסקות היינו מתכנסים לחזרות. הייתה זו חגיגה לכל מי שאוהב לשיר, לכל מי שהשירים הישראליים הדליקו וסימלו אצלו את האהבה לארץ עוד לפני העלייה, לכל מי שרצה להתחבר לישראל דרך הפן היפה, הישראלי כל כך. בעשר דקות של הפסקה היינו מצליחים ללמוד עוד ועוד שירים. קולות השירה משכו אליהם את כל מי שהיה בסביבה. מי שנכנס לחדר בסוף ההפסקה עשוי היה לחשוב שהאנשים השירים ינקו את השירים האלה (שלמדו רק לפני חמש דקות) עם חלב אמם.

הרבינו לעבוד על דיקציה. זר לא יבין עד כמה קשה לעולה מקולומביה לשיר 'עלה בשדה חצב' או כמה קשה לכל העולים לשיר בשטף את 'מי ימלל גבורות ישראל - אותן מי ימנה?' אכן, מי שמצליח לשיר את השורות האלה בקצב הנכון הוא גיבור העם...

וכשהייתה המקהלה עולה לבמה ושרה את השירים המסורתיים לצד שירי אביב וטבע ואהבת הארץ, היה קהל הלומדים והאורחים יוצא מגדרו. ומי שעמד על הבמה בראשית דרכו בארץ ושר בערב ראש השנה, לבוש חולצה לבנה, את 'על כל אלה' ואת 'לו יהי' של נעמי שמר, לא ישכח את המעמד הזה לעולם. כמוהו כמי ששר עם מקהלת האולפן ביום ירושלים את 'ירושלים של זהב' באמפיתאטרון על הר הצופים.

שירים כגשר

שנים אחדות קיימתי ערב שירה שבועי במרכז הקליטה. למפגש הזה היו מגיעים חובבי הזמר והמוסיקאים מבין העולים. למדנו בו רפרטואר גדול של שירים. העולים היו שותים בצמא את השירים. הם ידעו היטב שהשירים יהיו קרש הקפיצה שלהם אל הארץ, שהם יקרבו אותם אל ילדיהם ואל נכדיהם וגם יאפשרו להם להמשיך לעסוק כאן במקצוע ובתחביב שלהם.

הייתה לי הזכות ללמד שירים בעברית קהלים שונים: מורים לעברית ולומדים באולפנים בברית המועצות, מורים לעברית מארצות הברית, מאירופה ומדרום אמריקה שבאו להשתלמויות בארץ, פלשתינים ומחנכים ממדינות ערב שפגשתי בכנסים משותפים, אורחים ומארחים במפגשים בין תרבותיים בארץ ובאירופה: בדנמרק, בפולין. תמיד ובכל מקום השירים פתחו לבבות והיוו גשר בין ידדים וגם בין אויבים.

נביא כאן בראשי פרקים ובקיצור עקרונות מנחים להוראת שירי הזמר באולפן.

עקרונות מנחים להוראה

המטרות

- הוראת שירי זמר באולפן משרתת מטרות אחדות (נמנה אותן לא לפי סדר החשיבות):
1. העשרה לשונית: אוצר מילים וביטויים, תבניות
 2. העשרה ישראלית: ידיעת הארץ, מורשת, מקומות, אישים, מאורעות ועוד הכרת התרבות וההווי הישראליים
 3. שיפור היכולת הלשונית בעברית: הכרת צלילי השפה וההיגוי הנכון עבודה על דיקציה תרגול דיבור שוטף רכישת אוצר משפטים שמורים בזיכרון פיתוח מיומנות הבנת הנשמע
 4. חיבור, הידוק הקשר וההשתייכות: לישראל ולאנשיה לקהילת הלומדים (הכיתה, האולפן)
 5. הנאה, חוויה, הרפיה ללמד שירים ולשיר באולפן כדאי
 - מהיום הראשון ללימודים
 - כחלק מהנושא הנלמד
 - בסוף היום
 - בסוף שבוע הלימודים
 - לקראת חגים
 - במסיבות ובאירועים
 - מקהלת לומדים
 - ערבי שירה ללומדים

בחירת השירים

השפע האין סופי של השירים מחייב את המורה להפעיל שיקולים נכונים בבחירת השירים. הקריטריון החשוב ביותר לבחירת השיר הוא, כמובן, המטרה שלשמה המורה מבקש ללמד את השיר בכיתתו.

קריטריונים לבחירת השירים ללימוד באולפן:

- נכסי צאן ברזל תרבותיים
- שירים מוכרים שעמדו במבחן הזמן
- שירים מוכרים ללומדים (הכרות שטחית - מכירים את המנגינה אך לא את המילים, או שרים את המילים מבלי להבין אותן)
- שירים רלוונטיים מבחינת הנושא, הזמן, קהל היעד
- שירים שמשרתים גם מטרות לשון ותוכן
- שירים מתאימים מבחינת הרמה הלשונית
- שירים עכשוויים (רבים מהלומדים, בייחוד הצעירים שבהם, מבקשים ללמוד גם את אייל גולן ולא רק 'שירי סוכנות')
- שירים שאפשר לשיר

אפשרויות ללימוד השירים

1. לימוד השיר כטקסט בלי הלחן (תוכן, לשון)
2. לימוד 'פסיווי': הכרת הטקסט והלחן
3. לימוד 'אקטיווי': לימוד המילים והלחן, גם כדי לשיר

אבזרים נחוצים בכיתה

- קלטת או תקליטור עם השיר
- דף עם מילות השיר (לכל לומד! מנוקד!!!)
- חומר רקע על נושא השיר: תמונות, מפות, קולות (מאירועים היסטוריים)
- אם אפשר: כלי נגינה, פלייבק של השיר (ללא המילים)

איך מלמדים שיר?

- השלבים (בדרך כלל) הם:
- השמעת השיר בביצוע מוכר ומקצועי
- קריאת הטקסט בקול רם על ידי המורה (ליצירת חוויה ולהדגמת קריאה מדויקת)
- לימוד הטקסט (ראו להלן)
- השמעה חוזרת של השיר המושר
- לימוד השיר והמנגינה שורה אחר שורה, בית אחר בית, שוב ושוב. אפשר להקדים לשלב זה קריאה במקהלה של השיר שורה אחר שורה
- שירה של השיר כולו (האפשרויות: עם הקלטת, עם ליווי, עם פלייבק, כל הכיתה שרה, קבוצות או סולנים מתוך הכיתה שרים)

לימוד מילות השיר

ללימוד מילות השיר מתלווים

- הכרת הרקע: המחבר, המלחין, המבצע, התקופה, האירוע, הנושא
- ביאור מילים
- שאלות לווידוא הבנת התוכן
- פרפרזה: איך אומרים בשיר...
- איתור אזכורים בשיר
- איתור הפסוקים מתוך המקורות
- איתור אזכורים מהשיר בתמונות, במפות
- הקשר בין המילים הלחן, וגם: העיבוד והביצוע
- השיר ואנחנו: מה השיר 'עושה' לנו? לך?

הצעות להפעלות נוספות לשם פיתוח הבנת הנשמע, ההבעה והקריאה

- כתיבת מילות השירים מתוך קלטת (כשיעורי בית, בחדר ההאזנה, בכיתה)
- השלמת מילים אחדות מתוך השירים על פי השמיעה (בשיטת 'קלוד')
- תרגול קריאה שוטפת: קריאה בקול או קריאה דמומה של הטקסט בקצב השירה בקלטת
- לילדים: ציור השירים
- חיבור מילים בעברית למנגינה מוכרת
- תרגום לעברית לשירים מוכרים

· חיבור המנון האולפן

רשימת שירים המתאימים ללימוד באולפן

ראוי ללמד באולפן שירים בנושאים שונים: אישים, מקומות, אירועים, שירי שלום, שירי שבת, שירי חגים, שירי אהבה, שירי אהבת הארץ, שירים מהמקורות, שירים שתורגמו לעברית משפות אחרות, שירי ילדים ועוד.

בחרנו להביא כאן רשימה חלקית ביותר של שירים המתאימים ללימוד באולפן: שירים ראשונים (שאפשר ללמד אותם למתחילים), שירי משחק, שירים בנושא השפה העברית והעלייה לארץ, וכן שירים ללימוד ולחיזוק תבניות לשון.

שיריט ראשונים

שלום חברים, להתראות
הבאנו שלום עליכם
הנה מה טוב ומה נעים
בוקר בא לעבודה
כל העולם כולו
דוד מלך ישראל
הבה נגילה
הימים חולפים שנה עוברת
טומבלליקה

שירי אמת

לכובע שלי...
יש לי, יש לי שתי ידיים
ימינה ימינה, שמאלה שמאל
ידיים למעלה, על הראש
שימי ירך בידי

שיריט הצמרית

אליעזר בן יהודה
עברית קשה שפה
אצלנו בחצר
אל"ף אוהל בי"ת זה בית
חולם בספרדית

שיריט צלילה

אח, יא רב
ארצה עלינו
שיר השיירה

שירים ללימוד ולחיזוק תבניות לשון

הפועל

באלה הידיים (זמן עבר)
אנשים טובים (זמן עבר)
מחר (זמן עתיד)
בשנה הבאה (זמן עתיד)
גן השקמים (הסביל)

מילת היחס 'את'

אני אוהב שוקולד

מילת התנאי 'אם'

לא נפסיק לשיר (אם יהיה רע...)
אם תרצי שאראה לך
דוגית לה שטה

מילת התנאי הבטל 'לו'

לו הייתי רוטשילד
אילו ציפורים
פגשתיך בשדה תלתן (לו מצאתיך בקרוסלה הסובבת...)

הציווי השלילי 'אל'

על כל אלה (אל נא תעקור נטוע)

הבעת משאלה

הליכה לקיסריה (אלי, אלי, שלא ייגמר לעולם)
הלוואי
לו יהי

מה ש...

תודה (על כל מה ש...)

מי ש...

מי שחלם

מעולם לא

ואולי

שם המספר

אחד מי יודע

ספרי עזר

הערה: האינטרנט מספק כיום את מילות השירים, אך הן מופיעות בו בלי ניקוד ולעיתים אף בשגיאות. מומלץ להביא ללומדים (ולדעתי, לכל קהל ששר) את השירים בניקוד.

אלף זמר ועוד זמר.

עפר גביש ועדי אדר, **שיר לדרך**

נחום היימן, **חמישים שנות זמר וסיפור**

יורם טהר לב, **אין כבר דרך חזרה**

יורם טהר לב ומרדכי נאור, **שירו הביטו וראו**

נתן שחר: **שיר, שיר, עלה נא - תולדות הזמר העברי**